

ยุทธศาสตร์การดำรงชีพของชาวประมงพื้นบ้าน ภายใต้โครงการพัฒนาบริเวณ
ชายฝั่งทะเลตะวันออก: กรณีศึกษา จังหวัดระยอง

**Livelihood Strategies of Local Fishermen under Eastern Seaboard
Development Program: A Case Study of Rayong Province**

ปรียานุช จันทเดิม (Preeyanut Chanthadoem)¹

ภัสรินทร์ พ่วงเถื่อน (Passanan Phuangthuean)²

อนูรัตน์ อนันตนาทร (Anurat Anantanatom)³

จีระ ประทีป (Chira Prateep)⁴

¹นิสิตหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรเพื่อความมั่นคง

Student, Master of Political Science Program in Security Resource Management

^{2,3}ดร., อาจารย์ประจำภาควิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

Dr., Department of Public Administration, Faculty of political Science and law,

Burapha University

⁴รองศาสตราจารย์ ดร., สาขาวิชาวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

Assoc.Prof.Dr., School of Management Science, Sukhothai Thammathirat Open University

E-mail: rayong_aaa@hotmail.com

Received: 21 October 2018

Revised: 12 January 2019

Accepted: 3 April 2019

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพการดำรงชีพของชาวประมงพื้นบ้าน 2) วิเคราะห์ปัจจัยที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อ การดำรงชีพ และ 3) เสนอยุทธศาสตร์การดำรงชีพของชาวประมงพื้นบ้านภายใต้โครงการพัฒนาบริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก กรณีศึกษาจังหวัดระยอง โดยเป็นการวิจัยแบบผสมผสาน ที่เก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 320 ราย และแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 10 ราย

ลักษณะข้อมูลของประชากรกลุ่มตัวอย่าง ชาวประมงพื้นบ้านในเขตพื้นที่จังหวัดระยอง ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย คิดเป็นร้อยละ 72.2 โดยมีอายุเฉลี่ยระหว่าง 41-50 ปี คิดเป็นร้อยละ 29.1 และมีสถานภาพสมรส คิดเป็นร้อยละ 72.5 ส่วนในเรื่องของการศึกษานั้น ส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาในระดับประถมศึกษา คิดเป็นร้อยละ 63.4 และอาศัยอยู่ร่วมกันครัวเรือนละ 4 – 5 คน คิดเป็นร้อยละ 44.1 พบว่า ชาวประมงพื้นบ้านได้รับการสืบทอดอาชีพจากบรรพบุรุษมา 1 – 2 รุ่น คิดเป็นร้อยละ 46.3 และมีรายได้หลังหักค่าใช้จ่ายอยู่ระหว่าง 50,001 – 100,000 บาท ในระยะเวลา 1 ปี

การทำประมงพื้นบ้านต้องอาศัย “ทุน” ในการดำรงชีพ ผลการศึกษาพบว่า ทุนที่ส่งผลในเชิงบวก คือ ทุนมนุษย์ ได้แก่ ทักษะการอ่านสัญชาตญาณธรรมชาติ การประดิษฐ์เครื่องมือ สุขภาพที่แข็งแรง ทุนสังคม ได้แก่ การรวมกลุ่มที่เข้มแข็ง ทุนการเงิน ได้แก่ อาหารทะเลราคาสูง ทุนสถาบัน ได้แก่ ความช่วยเหลือจากหน่วยงานของภาครัฐและภาคอุตสาหกรรม ส่วนทุนที่ส่งผลกระทบต่อในเชิงลบ คือ ทุนมนุษย์ ได้แก่ การขาดความตระหนักเรื่องสุขภาพ การขาดความภูมิใจในอาชีพของตนเอง ทุนการเงิน ได้แก่ การไม่สามารถคาดการณ์รายรับได้ ทุนกายภาพ ได้แก่ การมีพื้นที่สำหรับการทำการประมงอย่างจำกัด เครื่องมือถูกทำลายจากปัจจัยภายนอก ทุนสังคม ได้แก่ ชาวประมงทำร้ายกันเอง เกิดการแย่งชิงทรัพยากร และทุนธรรมชาติ ได้แก่ สภาพอากาศที่ไม่แน่นอน ภัยธรรมชาติ สัตว์น้ำน้อยลง ซึ่งจะเห็นได้ว่า ทุนมนุษย์ ทุนสังคม และทุนการเงิน เป็นทุนที่ให้ทั้งคุณและโทษ ขึ้นอยู่กับบริบทแวดล้อมในเรื่องของนโยบาย เศรษฐกิจ ค่านิยมของสังคม ฯลฯ เช่นเดียวกับ ทุนธรรมชาติ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยเสนอ 3 ยุทธศาสตร์ คือ ยุทธศาสตร์ที่ 1 ขับเคลื่อนการดำรงชีพของชาวประมงพื้นบ้านให้เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและทันต่อการเปลี่ยนแปลง ยุทธศาสตร์ที่ 2 พัฒนาระบบบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลอย่างมีธรรมาภิบาลและมีประสิทธิภาพ และยุทธศาสตร์ที่ 3 ส่งเสริมการคุ้มครองและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: ยุทธศาสตร์การดำรงชีพ, ชาวประมงพื้นบ้าน, โครงการพัฒนาบริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก จังหวัดระยอง

Abstract

The objectives of this research were 1) to study the living conditions of folk fishermen, 2) to analyze the factors affecting the livelihoods, and 3) to propose strategies for livelihoods of folk fishermen under the Development Projects of Eastern Seaboard, case study in Rayong.

CHAPTER 2

This study is the combining research which collected questionnaire data from 320 sampling groups and semi-structured interview from 10 key informants.

Data characteristics of sample population folk fishermen in Rayong, most of fishery occupations are male. The average age is between 41-50 years, accounted for 29.1%, and marital status accounted for 72.5%. In terms of education, most of them were educated at the elementary level, accounted for 63.4%. And there are 4 or 5 persons lived in the household, accounted for 44.1%. Folk fishermen inherit from their ancestors from 1 to 2 generations, accounted for 46.3%. Income after deducting expenses between 50,001 - 100,000 baths in one year.

Folk fishing requires "capital" for livelihood. Positive impacts are on human capital include natural reading skills, tooling, and good healthy. Social capital is a strong grouping. Financial capital is high-priced seafood. Institutional capital is the assistance from government sectors and the industrial sectors. The capital contributions in negatively impacts is on human capital include lack of health awareness, and lack of self-esteem. Financial capital is the ability to predict revenues. Physical capital includes limited space for folk fisheries. Tools are destroyed by external factors. Social capital is the fishermen attack assault others, and the resource hijack. And natural capital is including unstable weather, natural disasters and less of aquatic animals. It can be seen that human capital, social capital, and financial capital are the capital that provides both benefits and penalties. It depends on the context of economic policy, social values, as well as natural capital.

From the results of this research, researcher has proposed 3 strategies, includes Strategy 1: encourages of livelihood folk fishermen to be environmental friendly and timely to change. Strategy 2: develops the marine resources management with good governance and efficiency. And Strategy 3: promotes the protection and restoration of sustainable marine resources.

Keywords: Livelihood Strategies, Local Fishermen, Eastern Seaboard Development Program of Rayong Province

บทนำ

การพัฒนา เริ่มเข้ามามีบทบาทในหลายประเทศช่วงยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เพราะประเทศต่าง ๆ ได้รับเอกราช จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมเป็นอย่างมาก โดยการพัฒนาถือเป็นรูปแบบหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงสังคม (social change) โดยมุ่งเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม ทศนคติของประชาชน รวมถึงการดำรงชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้นตามแบบประเทศตะวันตก

ยุทธศาสตร์การพัฒนาของประเทศไทยที่ผ่านมามีได้รับคำแนะนำจากผู้เชี่ยวชาญของธนาคารโลกที่เน้นการพัฒนาเรื่องเศรษฐกิจเป็นหลัก โดยมีสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติรับผิดชอบในการกำหนดแผนและนโยบายอันเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจ จึงเกิดเป็นแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับแรกของประเทศไทยขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2504 ในช่วงเริ่มแผนพัฒนาฯ ที่ 1 - 3 นั้น ได้ใช้ทรัพยากรของประเทศไทยไปอย่างมหาศาลกับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ระบบคมนาคม การชลประทาน และการไฟฟ้า ฯลฯ ต่อมาในช่วงแผนพัฒนาฯ ที่ 4 และ 5 ได้เริ่มสำรวจแหล่งพลังงานใหม่ในอ่าวไทยและทะเลฝั่งภาคตะวันออก ต่อมาในรัฐบาลของ “พล.อ. เปรม ติณสูลานนท์” จึงเกิดโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก หรือ Eastern Seaboard Development Program (ESB) ขึ้นอย่างเป็นทางการ ซึ่งอยู่ในพื้นที่ 3 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดระยอง จังหวัดชลบุรี และจังหวัดฉะเชิงเทรา เพื่อพัฒนาเป็นศูนย์กลางความเจริญและแหล่งที่ตั้งอุตสาหกรรมหลักของประเทศ

การพัฒนาส่งผลให้เศรษฐกิจเกิดการขยายตัวอย่างต่อเนื่องกว่า 5 ทศวรรษ จนภาคตะวันออกเป็นภูมิภาคที่มีระดับการพัฒนาทางเศรษฐกิจสูงสุดเมื่อเปรียบเทียบกับภูมิภาคอื่นของประเทศ รวมทั้ง สังคม โครงสร้างพื้นฐาน ทรัพยากรธรรมชาติ และวิถีชีวิตของคนท้องถิ่น ที่เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากเช่นกัน เพราะเดิมภาคตะวันออกเป็นภูมิภาคเล็กๆ ของประเทศไทยที่ไม่ได้มีบทบาทสำคัญทางเศรษฐกิจ ประชาชนประกอบอาชีพเกษตรกรรมและประมงขนาดเล็กเพื่อการบริโภคในครัวเรือนและสร้างรายได้เสริมในการดำรงชีพแบบพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น

สิ่งที่เกิดขึ้นตามความเจริญของภาคอุตสาหกรรมมา ก็คือ ผลกระทบด้านมลพิษ ทั้งทางน้ำ ทางอากาศ และทางพื้นดิน จึงต้องมีการกำหนดมาตรการควบคุมสถานะสิ่งแวดล้อมเป็นพิษและความเสื่อมโทรมของดินจากการขยายตัวของอุตสาหกรรม ซึ่งส่งผลต่อการตั้งถิ่นฐานและการอนุรักษ์พื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเล อันเป็นแหล่งประมงของประเทศ ดังข้อมูลจากสถิติการประมงแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2557 แสดงให้เห็นว่า ปริมาณสัตว์น้ำเค็มและน้ำจืดที่จับได้ ปี 2548-2557 ลดลงอย่างต่อเนื่องทุกปี เป็นต้น

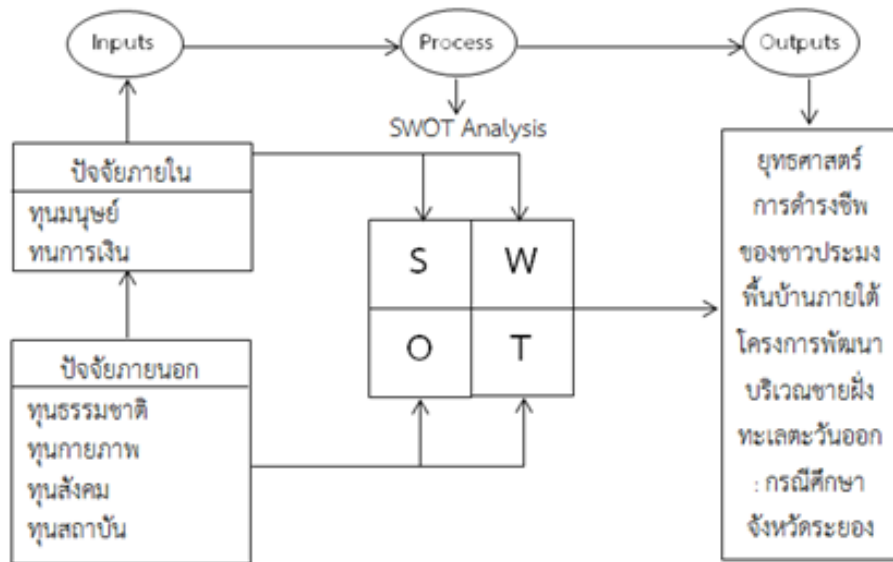
อาชีพประมงพื้นบ้านในพื้นที่จังหวัดระยอง เป็นอาชีพดั้งเดิมที่มีประวัติศาสตร์คู่กับทะเล ตะวันออกมายาวนาน และแฝงไปด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านอันทรงคุณค่าที่สืบทอดกันมานับหลายชั่วอายุคน มีการประดิษฐ์เครื่องมือการจับสัตว์น้ำหลากหลายชนิดด้วยตนเอง ซึ่งเครื่องมือเหล่านั้น ถูกพัฒนาและปรับเปลี่ยนไปตามความเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่างๆ เช่น สภาพแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ ภัยธรรมชาติ เศรษฐกิจ กฎหมาย รัฐบาล เทคโนโลยี และอุตสาหกรรมที่เข้ามาในพื้นที่ทำการประมง ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านของชาวระยองนั้น ต้องปรับตัวเพื่ออยู่กับความไม่แน่นอนตลอดเวลาเพื่อให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้อย่างยั่งยืน

ผู้วิจัยจึงสนใจ วิธีในการดำรงชีพของ “ชาวประมงพื้นบ้าน” จังหวัดระยอง เนื่องจากด้วย จังหวัดระยองขึ้นชื่อว่าเป็นจังหวัดที่เดินสามขา ได้แก่ การท่องเที่ยว การเกษตร/ประมง และ ภาคอุตสาหกรรม ดังนั้น การทำประมงซึ่งเป็นอาชีพของท้องถิ่นมาแต่โบราณ ต้องมีการปรับตัวอย่างไรเพื่อความอยู่รอด และต้องพัฒนาตนเองอย่างไรเพื่อความยั่งยืนของสัมมาชีพนี้สืบต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาสภาพการดำรงชีพของชาวประมงพื้นบ้านภายใต้โครงการพัฒนาบริเวณ ชายฝั่งทะเลตะวันออก กรณีศึกษาจังหวัดระยอง
2. เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อการดำรงชีพของชาวประมงพื้นบ้าน ภายใต้โครงการพัฒนาบริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก กรณีศึกษาจังหวัดระยอง
3. เพื่อเสนอยุทธศาสตร์การดำรงชีพของชาวประมงพื้นบ้านภายใต้โครงการพัฒนา บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก กรณีศึกษาจังหวัดระยอง

กรอบแนวคิด

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ทบทวนวรรณกรรม (แนวคิดทฤษฎี)

การศึกษา ยุทธศาสตร์การดำรงชีพของชาวประมงพื้นบ้านภายใต้โครงการพัฒนาบริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก กรณีศึกษาจังหวัดระยอง ครั้งนี้ จะใช้ทฤษฎีและแนวคิดหลักทางวิชาการเป็นตัวช่วยในการขับเคลื่อนกระบวนการวิจัย ตั้งแต่การตั้งตัวแปรหลักในการศึกษาปัญหาจนถึงการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

1. ทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจ (Economic Development Theory)

เป็นแนวคิดที่ได้รับความนิยมจากนักวิชาการถึง 3 ยุคด้วยกัน (เรื่องวิทย์ เกษสุวรรณ, 2550) ได้แก่

ยุคแรก ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2: คาร์ล มาร์กซ์ (Marx) เป็นนักคิดที่มีชื่อเสียงและเขาเชื่อว่าทุนนิยมเป็นขั้นที่ทำให้เกิดการขยายผลผลิตและรายได้ การเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีและแรงงาน ทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้า แต่การพัฒนาเทคโนโลยีที่มุ่งประหยัดแรงงาน จะทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างนายทุนและแรงงานจนนำไปสู่การล่มสลายของทุนนิยม โดยการปฏิวัติระหว่างชนชั้นซึ่งนำไปสู่การจัดระเบียบเป็นระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมในที่สุด และโครงสร้างทางสังคมจะเป็นปัจจัยกำหนดลักษณะการแจกแจงผลผลิตระหว่างกลุ่มบุคคลต่างๆ ในสังคมที่จะมุ่งส่งเสริมประโยชน์แก่ปัจเจกบุคคลและมุ่ง เอารัดเอาเปรียบบุคคลที่อ่อนแอกว่า ซึ่งไม่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่สังคมส่วนรวม

ยุคที่สอง หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ถึงทศวรรษ 1960: ซึ่ง แฮร์รอต โดมาร์ (Harrod-Domar) เป็นหนึ่งในนักคิดที่มีชื่อเสียงในยุคนี้ กล่าวว่า การเจริญเติบโตของเศรษฐกิจขึ้นอยู่กับอัตรา การออมของประเทศ และอัตราส่วนของทุนต่อผลผลิต (capital – output ratio) ซึ่งการเจริญเติบโต ทางเศรษฐกิจจะมีเสถียรภาพภายใต้เงื่อนไข 3 ประการ คือ การลงทุนเท่ากับการออม การจ้างงาน เต็มที่ และ มีการใช้จ่ายทุนเต็มที่

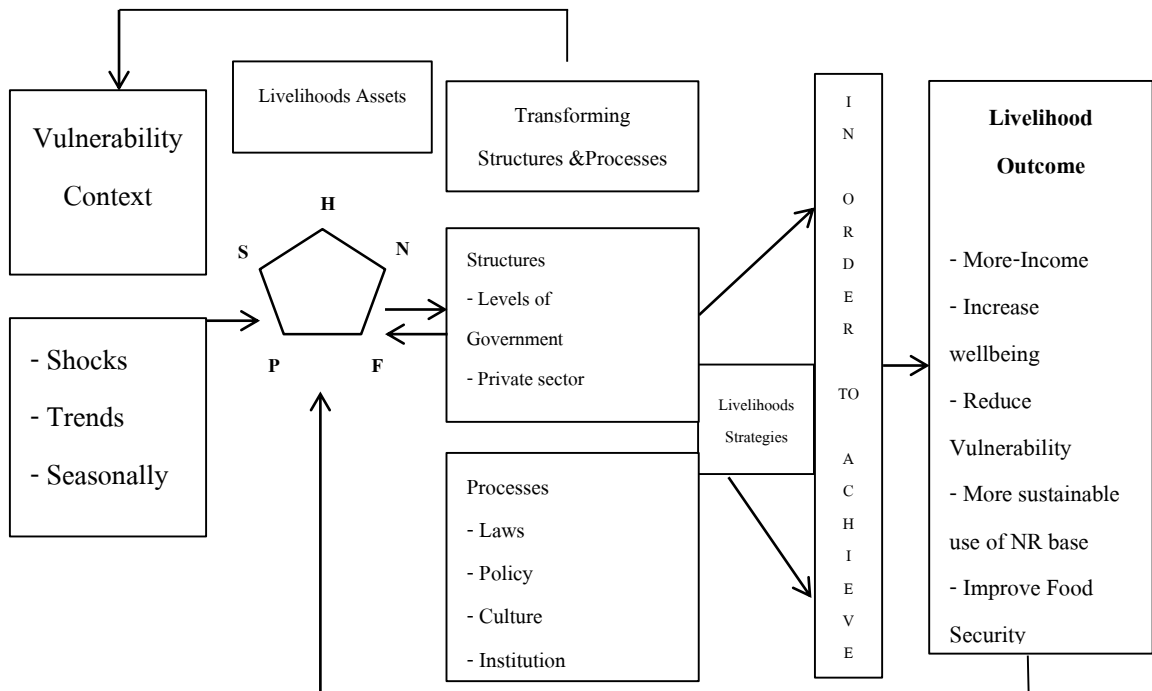
ยุคที่สาม ทศวรรษ 1970 ถึง ปัจจุบัน: รอสโตว์ (Rostow) ได้เสนอแนวคิดขั้นตอนการ พัฒนา ประกอบด้วย ขั้นลำดับดั้งเดิม > ขั้นก่อนที่ระบบเศรษฐกิจจะทะยานขึ้น > ขั้นทะยานขึ้น > ขั้นผลักดันไปสู่ความเจริญเติบโตแบบเต็มที่ > ขั้นที่มีการบริโภคขนาดใหญ่

ผู้วิจัยเห็นว่า การพัฒนาของประเทศไทยให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นสำคัญ นับตั้งแต่เริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติจนถึงปัจจุบัน โดยแผนพัฒนาฯ ของประเทศไทยค่อนข้างสอดคล้องกับที่ Rostow เสนอแนวคิดขั้นตอนการพัฒนา ดังแผนพัฒนาฯ ที่จัดทำขึ้น โดยการปรับปรุงข้อต่อจากแผนเดิมและเพิ่มการพัฒนาบางสิ่งเข้าไปเพียงเล็กน้อยเรื่อยมาจนถึง ปัจจุบัน แต่สำหรับ ประเทศกำลังพัฒนาระบบเศรษฐกิจของประเทศยากที่จะแยกขั้นตอนตามที่ Rostow เสนอไว้ เพราะมีปรากฏการณ์หลายขั้นตอนรวมอยู่ด้วยกัน เช่น บางส่วนของระบบ เศรษฐกิจอาจเป็นแบบสังคมโบราณ ในขณะที่ส่วนอื่นมีลักษณะก่อนการทะยานขึ้นและในส่วนอื่น ๆ อาจจะได้ทะยานขึ้นเรียบร้อยแล้วดังตัวอย่างในเมืองใหญ่ ๆ ที่มีความเจริญก้าวหน้ามากกว่า ชนบท ดังนั้นในระยะเวลาหนึ่ง ๆ สภาพการณ์ของทั้ง 5 ขั้นตอนของ Rostow อาจเกิดขึ้นพร้อมๆ กันในแต่ละส่วนของระบบเศรษฐกิจก็เป็นได้ โดยที่แต่ละขั้นตอนมิได้สูญสิ้นไปก่อนที่จะเกิด ขั้นตอนใหม่ขึ้น สภาพของระบบเศรษฐกิจบางส่วนยังล้าหลังอยู่ในขณะที่ส่วนอื่นเจริญก้าวหน้า ทันสมัย ซึ่งทำให้สังคมเกิดช่องว่างที่แตกต่างกันมากก็ได้

ขั้นตอนแรกคือ แต่งตั้งคณะกรรมการ/ คณะทำงาน > จัดทำกรอบแนวคิด > รับฟังความคิดเห็น (โดยการทบทวนบริบทและสภาพปัญหาด้วยหลักการ SWOT Analysis) > กำหนดแผนงาน โครงการ กิจกรรม งบประมาณ แล้วนำมาประชุมกับคณะกรรมการ/ คณะทำงาน เพื่อร่างแผน ยุทธศาสตร์ > ส่งแผนยุทธศาสตร์ที่สมบูรณ์ให้หน่วยงานต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติ > ติดตาม และประเมินผลต่อไป

ผู้วิจัยได้นำกระบวนการข้างต้นเพื่อให้ได้มาซึ่งยุทธศาสตร์ที่นำมาปรับใช้เป็นแนวทาง ในการศึกษา เช่น ขั้นตอนการรับฟังความคิดเห็นจะถูกนำมาใช้เป็นกระบวนการหลักในการ ประมวลผลข้อมูลดิบจากการสัมภาษณ์ด้วยหลักการ SWOT Analysis ให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่จะนำมา ทำการเปรียบเทียบเพื่อให้ได้ข้อเสนอทางยุทธศาสตร์สำหรับการศึกษาในครั้งนี้ต่อไป

2. แนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihoods Framework) แสดงถึงการประกอบอาชีพหนึ่ง ๆ ซึ่งต้องมีความเกี่ยวข้องกับทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ฉะนั้น ทั้งสองปัจจัยจึงเป็นสิ่งที่ส่งผลกระทบต่อประกอบอาชีพของชาวประมงพื้นบ้านด้วยอย่างแน่นอน ดังภาพกรอบการทำงานของการดำรงชีพอย่างยั่งยืน ดังนี้

[การดำรงชีพอย่างยั่งยืน: H = ทุมนมนุษย์ (Human Capital), N = ทุนธรรมชาติ (Natural Capital), F = ทุนการเงิน (Financial Capital), P = ทุนกายภาพ (Physical Capital), S = ทุนสังคม (Social Capital)] ที่มา: Department for International Development (DFID, 1999, pp. 10-26)

ภาพที่ 2 กรอบการทำงานของการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihood Framework)

ผู้วิจัยเห็นว่า แนวความคิดนี้แสดงถึงความอ่อนแอและความไม่แน่นอนในบริบทของการประกอบอาชีพหนึ่งได้อย่างชัดเจน เช่นเดียวกับอาชีพประมงพื้นบ้านเป็นอาชีพที่ขึ้นอยู่กับความไม่แน่นอนในหลายมิติทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ซึ่งการศึกษาในครั้งนี้ได้ทบทวนนำเอาส่วนที่เป็นทุน/ ทรัพยากรในการดำรงชีพ (H = Human Capital, N = Natural Capital, F = Financial Capital, P = Physical Capital, S = Social Capital) มาปรับใช้เป็นตัวแปรหลักของการศึกษานี้ โดยเพิ่มทุนสถาบัน (Institution Capital) อีกหนึ่งตัวแปร เนื่องจากในปัจจุบันชาวประมงพื้นบ้าน

ต้องสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน เพื่อร่วมกันฟื้นฟู ปกป้อง และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลให้คงอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ (บัญชา สมบูรณ์สุข และคณะ, 2553)

วิธีการวิจัย

การศึกษาเรื่อง ยุทธศาสตร์การดำรงชีพของชาวประมงพื้นบ้านภายใต้โครงการพัฒนาบริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก กรณีศึกษา: จังหวัดระยอง เป็นการศึกษาเชิงผสมระหว่างการศึกษาระดับปริมาณและการศึกษาเชิงคุณภาพ ดังนี้

การศึกษาเชิงปริมาณ ครั้งนี้มีกลุ่มตัวอย่างในการศึกษา คือ ชาวประมงพื้นบ้าน ซึ่งมีจำนวน 320 ราย จากนั้นใช้เทคนิคการสุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบสัดส่วนตามพื้นที่การศึกษาทั้งหมด 3 อำเภอที่มีพื้นที่ติดชายฝั่งทะเลของจังหวัดระยอง ได้แก่ อำเภอเมืองระยอง อำเภอบ้านฉาง และอำเภอแกลง โดยใช้แบบสอบถาม (questionnaires) เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อนำมาประมวลผลตามเป้าหมายของการศึกษาวิจัยด้วยสถิติความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)

การศึกษาเชิงคุณภาพ ครั้งนี้มีกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาจำนวน 10 คน ได้แก่ ชาวประมงพื้นบ้านจำนวน 6 คน ผู้นำชุมชน 2 คน เจ้าหน้าที่รัฐ 1 คน และนักวิชาการ 1 คน โดยเริ่มศึกษาจากข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) เช่น ตำรา เอกสาร บทความ ทฤษฎีหลักการ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และศึกษาข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ด้วยวิธีการสร้างคำถามในการสัมภาษณ์จากเอกสารงานวิจัย เพื่อกำหนดขอบเขตและเนื้อหา จะได้มีความชัดเจนตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย จากนั้นผู้วิจัยลงเก็บข้อมูลในภาคสนาม (Field Data) โดยใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เพื่อเปิดเผยสิ่งจูงใจ ความเชื่อ ทักษะคติของผู้ตอบ โดยเตรียมคำถามถึงโครงสร้างลักษณะการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ โดยการกำหนดคำถามออกเป็นประเด็นให้ครอบคลุมและสอดคล้องกับเรื่องที่ทำวิจัย และการสัมภาษณ์แต่ละรายจะทำการสัมภาษณ์จนกว่าจะไม่พบข้อสงสัยหรือไม่มีข้อมูลใหม่เกิดขึ้น ที่เรียกว่า ข้อมูลอิ่มตัว (Data Saturation) จากนั้นนำข้อมูลที่ได้อ่านทำความเข้าใจ เขียนบรรยายสิ่งที่ค้นพบอย่างละเอียดพร้อมทั้งยกตัวอย่างคำพูดประกอบคำหลักสำคัญที่ได้ จากนั้นนำข้อมูลมาเข้าสู่กระบวนการวิเคราะห์ SWOT Analysis เพื่อให้ได้มาซึ่งยุทธศาสตร์ที่นำมาปรับใช้เป็นแนวทางในการศึกษา เช่น ขั้นตอนการรับฟังความคิดเห็นจะถูกนำมาใช้เป็นกระบวนการหลักในการประมวลผลข้อมูลดิบจากการสัมภาษณ์ด้วยหลักการ SWOT Analysis ให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่จะนำมาทำการเปรียบเทียบเพื่อให้ได้ความชัดเจนของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นและข้อเสนอทางยุทธศาสตร์สำหรับการศึกษาในครั้งนี้

ผลการวิจัย

ข้อค้นพบตามวัตถุประสงค์ที่ 1 ในเรื่องสภาพการดำรงชีพของชาวประมงพื้นบ้าน พบว่า ชาวประมงพื้นบ้านส่วนใหญ่เป็นเพศชาย เพราะการทำประมงต้องใช้ร่างกายที่แข็งแรง มาจากแรงงานผู้ชาย และลักษณะการประกอบอาชีพยังเป็นรูปแบบครอบครัว คือ มีหัวหน้าครอบครัว ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ชายเป็นคนออกทำการประมง ส่วนผู้หญิงจะเป็นผู้สนับสนุน ดูแลเรื่องงานบ้าน อาหาร ลูก และเป็นคนขายของที่สามีหามาได้จากทะเล โดยชาวประมงพื้นบ้านส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 41-50 ปี จากการศึกษาไม่ค่อยพบเด็กรุ่นใหม่ (อายุ 18 - 25 ปี) หรือกลุ่มอายุวัยทำงาน (อายุ 25 - 35 ปี) ที่ทำอาชีพประมงพื้นบ้าน เพราะพ่อแม่ส่งบุตรหลานเข้าระบบการศึกษาเกือบทั้งหมด ส่วนกลุ่มวัยทำงานส่วนใหญ่อยู่ในภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการตามโรงแรมหรือห้างโมเดิร์นเทรด คนที่ยังคงประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านอยู่จึงเป็นคนวัยกลางคนที่มีการศึกษาค่อนข้างน้อยที่ส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถม 4 และได้รับการสืบทอดอาชีพนี้มาจากรุ่นปู่ย่าตายาย ซึ่งก็สอดคล้องกับผลการศึกษาในเชิงปริมาณที่พบว่า ชาวประมงพื้นบ้านที่เรียนจบในระดับอนุปริญญา/ ปวส. และปริญญาตรีขึ้นไป มีเพียงแค่ร้อยละ 0.9 เท่านั้น เนื่องจากคนที่มีโอกาสเรียนจบในระดับอนุปริญญา/ ปวส. และปริญญาตรีขึ้นไปจะไปทำงานในสายงานอื่นที่ไม่ต้องใช้แรงงานหนักเหมือนการทำประมง

ชาวประมงพื้นบ้านมีครอบครัวที่ค่อนข้างอบอุ่น ใช้ชีวิตคู่กันสามภรรยาซึ่งมีทั้งจดทะเบียนสมรสและทั้งไม่ได้จดทะเบียนสมรส ข้อมูลจากการสังเกตและการสัมภาษณ์พบว่า กลุ่มประมงพื้นบ้านไม่ค่อยมีปัญหาการหย่าร้างหรือแยกกันอยู่ และอาศัยอยู่รวมกันเป็นครอบครัวใหญ่ระหว่าง 4 - 5 คน มีลักษณะการอยู่อาศัยแบบเครือญาติเหมือนสังคมในสมัยโบราณ โดยมีการสืบทอดการทำประมงพื้นบ้านอยู่ที่ระหว่าง 1 - 2 รุ่น จากพี่น้องด้วยกันเองหรือรุ่นพ่อแม่ แต่ไม่ค่อยมีที่สืบทอดมาจากรุ่นปู่ย่าตายายมากนัก จะมีส่วนที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคนไม่เกินร้อยละ 10 เท่านั้น และส่วนใหญ่การทำประมงพื้นบ้านมีรายได้หลังจากหักค่าใช้จ่ายแล้วจะอยู่ประมาณระหว่าง 50,001 - 100,000 บาทต่อปี ขึ้นอยู่กับพฤติกรรมค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันว่ามีความฟุ่มเฟือยหรือมีการเก็บออมมากน้อยเพียงใด แต่โดยภาพรวมไม่ค่อยมีการขาดทุนเกิดขึ้นหากไม่เกิดภัยธรรมชาติที่รุนแรงมาก อีกทั้งมีบางครัวเรือนที่รู้จักการเก็บหอมรอมริบ มีทักษะการใช้เครื่องมือให้ตรงตามแต่ละฤดูกาล สร้างรายได้เสริมจากการทำประมงรูปแบบอื่นจนสามารถสร้างฐานะได้ในระดับที่ร่ำรวยก็มี

ข้อค้นพบตามวัตถุประสงค์ที่ 2 ในเรื่องปัจจัยที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อการค้าธงซีพของชาวประมงพื้นบ้าน พบว่า

จากการวิเคราะห์ผลการศึกษา ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการค้าธงซีพของชาวประมงพื้นบ้าน จังหวัดระยอง ด้วยหลัก SWOT Analysis พบว่า

ปัจจัยที่มีผลกระทบในเชิงบวก (จุดแข็ง: Strength = S) จากภายในต่อการค้าธงซีพของชาวประมงพื้นบ้าน ได้แก่ 1) ทุนมนุษย์ (Human capitals) ซึ่งรายละเอียดเป็นเรื่องขององค์ความรู้ทักษะเฉพาะทางของอาชีพ การสร้างสรรค์ประยุกต์ใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำต่าง ๆ และในเรื่องของสุขภาพชาวประมงมีร่างกายที่ค่อนข้างแข็งแรงมาก และ 2) ทุนสังคม (Social capitals) คือชาวประมงพื้นบ้านมีการรวมกลุ่มกันอย่างเข้มแข็งมาก เพื่อให้ความช่วยเหลือกันภายในกลุ่มและต่อต้าน/ ต่อรองกับปัจจัยต่าง ๆ ที่จะมาส่งผลกระทบในเชิงลบกับการค้าธงซีพของชาวประมงพื้นบ้าน

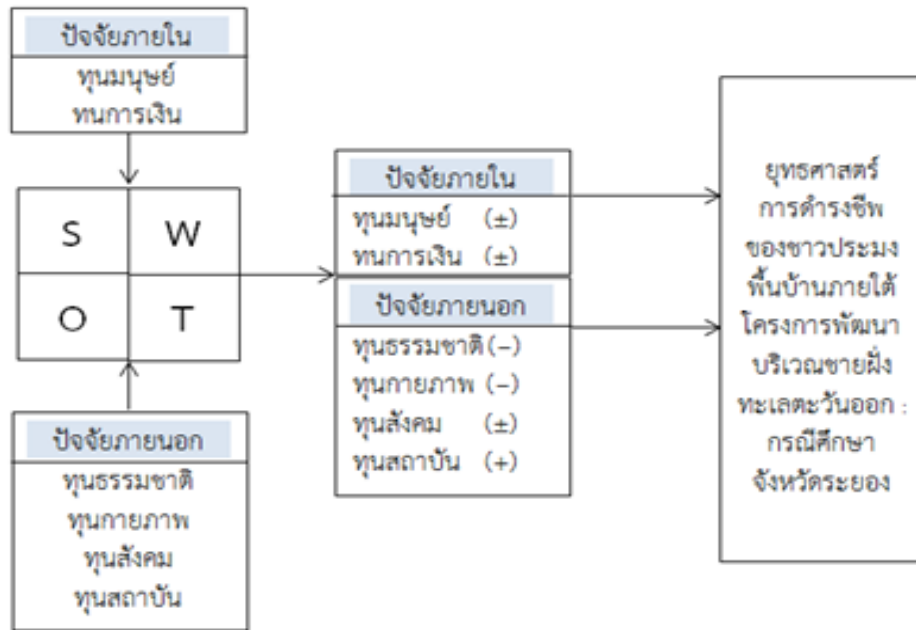
ปัจจัยที่มีผลกระทบในเชิงลบ (จุดอ่อน: Weakness = W) จากภายในต่อการค้าธงซีพของชาวประมงพื้นบ้าน ได้แก่ 1) ทุนมนุษย์ (Human capitals) ซึ่งชาวประมงขาดความตระหนักในการดูแลสุขภาพของตนเอง อีกทั้งไม่มีความสามารถในการเข้าถึงสถานพยาบาลที่มีคุณภาพในระดับสูง ส่วนใหญ่มักนิยมซื้อยาทานเองเมื่อมีอาการเจ็บป่วยหรือไปโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล ที่มีเครื่องมือทางการแพทย์ไม่เพียงพอต่อความต้องการ ขณะที่ชาวประมงพื้นบ้านไม่ค่อยได้รับรู้ข่าวสาร กฎระเบียบ กฎหมาย และนโยบายต่างๆ จากภาครัฐเท่าที่ควร สุดท้ายสิ่งสำคัญที่สุด คือ ชาวประมงพื้นบ้านไม่ได้ปลูกจิตสำนึกความรักในอาชีพประมงให้แก่รุ่นลูก ซึ่งอาจเป็นสาเหตุการสูญสิ้นของอาชีพนี้ในอนาคต 2) ทุนการเงิน (Financial capitals) รายได้ของชาวประมงไม่สามารถคาดการณ์ได้ เพราะมีรายได้แบบวันต่อวัน เป็นเหตุให้หมดเงินไปกับค่าใช้จ่ายฟุ่มเฟือย อาทิ เหล้า บุหรี่ และหวยใต้ดิน จนเป็นหนี้สินได้ 3) ทุนกายภาพ (Physical capitals) ขอบเขตการทำประมงพื้นบ้านมีระยะห่างจากฝั่งเพียง 3 ไมล์ทะเลหรือ 5.5 กิโลเมตร ซึ่งปัจจุบันบริเวณชายฝั่งมีสัตว์น้ำอาศัยอยู่น้อยเต็มที และ 4) ทุนสังคม (Social capitals) ชาวประมงทำร้ายกันเอง จากการ ลักขโมย จำสญลักษณ์ของเครื่องมือตนเองไม่ได้ และในบางพื้นที่มีความอิจฉาริษยากันเอง เช่น เรือที่จับปลาหมึกไม่สามารถจับปูรวมด้วยได้ แต่ในบางพื้นที่พบว่า กลุ่มชาวประมงที่จับปูได้ต่อว่าและร้องเรียนต่อกรมประมงว่ามีเรือจับสัตว์น้ำผิดประเภทที่ได้จับได้ตามอาญาบัตร

ปัจจัยที่มีผลกระทบในเชิงบวก (โอกาส: Opportunities = O) จากภายนอกต่อการค้าธงซีพของชาวประมงพื้นบ้าน ได้แก่ 1) ทุนการเงิน (Financial capitals) อาหารทะเลมีราคาสูง เพราะเป็นที่ต้องการของผู้บริโภค จะเห็นได้ว่าถึงแม้ความอุดมสมบูรณ์ของท้องทะเลจะลดน้อยลง

แต่ปัจจัยเรื่องราคาถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชาวประมงมีรายได้เพียงพอต่อการเลี้ยงครอบครัวได้ และมีบ้างในบางครั้งสามารถจับสัตว์ทะเลมาขายสร้างรายได้ถึงวันละ 1-5 หมื่นบาท ซึ่งถือว่าเป็นรายได้จำนวนมากสำหรับชาวประมง และ 2) ทุนสถาบัน (institutional capitals) หน่วยงานภาครัฐให้ความช่วยเหลือในกรณีฉุกเฉินแก่ชาวประมง เช่น กรณีเรือจม องค์การสะพานปลาจะให้ความช่วยเหลือเป็นเงินจำนวน 5,000 บาททันที และเจ้าหน้าที่จะเป็นผู้ประสานระหว่างชาวประมงกับภาคอุตสาหกรรม ทั้งเรื่องขอความช่วยเหลือเมื่อเดือดร้อน เรื่องการฟื้นฟูและการอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเล ขณะที่ภาคอุตสาหกรรม/ ภาคเอกชนก็ให้ความสำคัญกับเรื่อง Corporate Social Responsibility จึงส่งผลให้ชาวประมงได้รับการสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง ทั้งในด้านงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ในการฟื้นฟูและการอนุรักษ์ เป็นต้น

ปัจจัยที่มีผลกระทบในเชิงลบ (ข้อจำกัด: Threats = T) จากภายนอกต่อการดำรงชีพของชาวประมงที่บ้าน ได้แก่ 1) ทุนธรรมชาติ (Natural capitals) ที่ชาวประมงต้องเผชิญกับสภาพอากาศที่ไม่แน่นอนตลอดเวลา อีกทั้งปัจจุบันภัยธรรมชาติมีความรุนแรงมากขึ้นและไม่เป็นไปตามฤดูกาล ทรัพยากรชายฝั่งถูกทำลายจากนโยบายกระตุ้นการท่องเที่ยวของจังหวัดระยองและโครงการพัฒนาอุตสาหกรรมของภาครัฐ ส่งผลให้น้ำทะเลเค็มสารเคมีปนเปื้อน พื้นที่ชายฝั่งมีจำนวนสัตว์น้ำลดลงอย่างเห็นได้ชัด ชาวประมงจึงต้องออกไปหาสัตว์น้ำไกลชายฝั่งมากขึ้น และ 2) ทุนกายภาพ (Physical capitals) เครื่องมือของชาวประมงที่บ้านสูญหาย/เสียหาย จากการทำลายของเครื่องมือขนาดใหญ่และภัยธรรมชาติ ส่งผลให้ต้องซ่อมแซมหรือทำเครื่องมือขึ้นมาใหม่ เป็นสาเหตุส่วนหนึ่งของการก่อกวนนี้สินสำหรับชาวประมง นอกจากนี้สิ่งที่น่ากังวลอย่างยิ่งก็คือ ชาวประมงบางส่วนใช้เครื่องมือผิดกฎหมาย เช่น อวนตาถี่ ที่อาจเป็นเหตุให้สัตว์ทะเลสูญพันธุ์ได้ในอนาคต

ดงภาพสรุปผลการศึกษามือปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก เข้าสู่กระบวนการวิเคราะห์ด้วยหลักการ SWOT Analysis แล้ว ได้ผลการวิเคราะห์ ดังนี้

ภาพที่ 3 สรุปผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2

จากภาพที่ 3 แสดงข้อมูลว่าทุกทุนล้วนส่งผลกระทบต่อการค้ารังชีพของชาวประมงพื้นบ้านทั้งสิ้น โดยทุนที่เป็นปัจจัยภายในส่งผลกระทบต่อการทำประมงพื้นบ้านทั้งในทางบวกและทางลบ ซึ่งแตกต่างกับทุนที่เป็นปัจจัยภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อการทำประมงพื้นบ้านไปในทางลบมากกว่าทางบวก ซึ่งมีเพียงทุนสถาบันและทุนสังคมเท่านั้นที่ส่งผลกระทบในทางบวก ดังนั้นจึงสามารถสรุปได้ว่า ปัจจัยภายในส่งผลกระทบต่อการค้ารังชีพทั้งในเชิงบวกและเชิงลบในสัดส่วนที่เท่ากัน เนื่องจากชาวประมงพื้นบ้านสามารถควบคุมปัจจัยภายในได้จากการหาวิถีในการปรับตัวเพื่อเรียนรู้และรับมือกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ขณะที่ปัจจัยภายนอกยากที่จะควบคุมได้ จึงทำได้เพียงเตรียมตัวตั้งรับกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นให้ดีที่สุดเท่านั้น

ข้อค้นพบตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ในเรื่องยุทธศาสตร์การค้ารังชีพของชาวประมงพื้นบ้าน พบว่า

ผู้วิจัยเห็นว่าสิ่งสำคัญในการดำรงอยู่ของอาชีพประมงพื้นบ้านได้อย่างยั่งยืนคือ ชาวประมงพื้นบ้านต้องเป็นผู้ที่ใช้ทรัพยากรอย่างเหมาะสม ในรูปแบบการพึ่งพาอาศัยกันและต้องมีการพัฒนาตนเองในด้านอื่น เพื่อให้มีองค์ความรู้รอบด้านเตรียมพร้อมรับมือกับสถานการณ์ต่างๆ ได้อย่างทันต่อเวลา โดยผู้วิจัยขอเสนอยุทธศาสตร์ 3 ยุทธศาสตร์หลัก ได้แก่

ยุทธศาสตร์ที่ 1 การขับเคลื่อนการค้ารังชีพของชาวประมงพื้นบ้าน ให้เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และทันต่อการเปลี่ยนแปลง โดยดำเนินงานผ่าน 2 กลยุทธ์หลัก คือ 1.1) กลยุทธ์การ

พัฒนาการทำประมงพื้นบ้านเชิงอนุรักษ์ในรูปแบบร่วมสมัย ประกอบด้วย 6 โครงการ ดังนี้ โครงการที่ 1 ปลูกจิตสำนึกรักสิ่งแวดล้อมและสร้างคุณค่าในอาชีพประมงพื้นบ้าน โครงการที่ 2 ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลของชาวประมงพื้นบ้าน โครงการที่ 3 อนุรักษ์การใช้เครื่องมือทำประมงที่ถูกต้องตามกฎหมาย รวมทั้งชาวประมงด้วยกันเองช่วยกันสอดส่องดูแลไม่ให้มีการใช้เครื่องมือที่ผิดกฎหมาย โครงการที่ 4 ส่งเสริมการเรียนรู้การใช้เทคโนโลยีเพื่อประชาสัมพันธ์วิถีชีวิตประมงพื้นบ้าน โครงการที่ 5 ส่งเสริมการศึกษานวัตกรรมการยืดอายุและเพิ่มคุณค่าให้อาหารทะเล และโครงการที่ 6 บูรณาการการประมงพื้นบ้านกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เป็นการท่องเที่ยววิถีชีวิตประมงพื้นบ้าน และ 1.2) กลยุทธ์การยกระดับความเข้มแข็งของชาวประมงพื้นบ้าน ประกอบด้วย 3 โครงการ ดังนี้ โครงการที่ 1 จัดตั้งกลุ่มในรูปแบบที่เป็นทางการ คือการเป็นนิติบุคคลอย่างถูกต้องตามกฎหมาย โครงการที่ 2 จัดรูปแบบโครงสร้างของแต่ละกลุ่ม โดยการระบุตำแหน่ง อำนาจ และบทบาทอย่างชัดเจนว่าใครมีหน้าที่ทำอะไร และโครงการที่ 3 ส่งเสริมการเรียนรู้เทคโนโลยีสารสนเทศให้กับชาวประมงพื้นบ้านอย่างทั่วถึง เพื่อใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือในการรับรู้ข่าวสารและความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ได้อย่างทันทั่วถึง เช่น สถานการณ์บ้านเมือง กฎหมาย เศรษฐกิจ นโยบายภาครัฐ แนวโน้มของภาคอุตสาหกรรม ข่าวยุทธอากาศ เป็นต้น

ยุทธศาสตร์ที่ 2 พัฒนาระบบบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลอย่างมีธรรมาภิบาลและมีประสิทธิภาพ โดยดำเนินการผ่าน 2 กลยุทธ์หลัก คือ 2.1) กลยุทธ์การพัฒนากระบวนการจัดการทรัพยากรทางทะเลของหน่วยงานภาครัฐ ประกอบด้วย 4 โครงการ ดังนี้ โครงการที่ 1 พัฒนาระบบฐานข้อมูลเกี่ยวกับชาวประมงพื้นบ้านและทรัพยากรทางทะเลให้เป็นปัจจุบันเสมอ โครงการที่ 2 ปรับปรุงกฎ ระเบียบ กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับประมงพื้นบ้านให้มีความทันสมัยและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง โครงการที่ 3 ตรวจสอบคุณภาพน้ำ อากาศ และดิน ในเขตพื้นที่อุตสาหกรรมอย่างสม่ำเสมอ และโครงการที่ 4 ควบคุมการบำบัดของเสียของโรงงานอุตสาหกรรมให้เป็นไปตามมาตรฐานสากลก่อนปล่อยลงสู่ทะเล และ 2.2) กลยุทธ์การพัฒนาเครือข่าย ประกอบด้วย 3 โครงการ ดังนี้ โครงการที่ 1 สร้างกลุ่มเครือข่ายทางสังคมระหว่างผู้ประกอบการอาชีพประมงด้วยกันเองในรูปแบบการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเรื่องต่าง ๆ โครงการที่ 2 สร้างกลุ่มเครือข่ายทางสังคมระหว่างชาวประมงพื้นบ้าน หน่วยงานภาครัฐ และหน่วยงานภาคเอกชน/ภาคอุตสาหกรรม ในรูปแบบการทำกิจกรรมร่วมกันหรือที่เรียกว่า “ประชารัฐ” และโครงการที่ 3 ภาครัฐจัดตั้งศูนย์กระจายข่าวสารสำหรับชาวประมงพื้นบ้านในรูปแบบ Page หรือ Group Line เพื่อรับรู้ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ได้อย่างรวดเร็ว และเป็นการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันระหว่างชาวประมงพื้นบ้านที่อยู่ในพื้นที่ห่างไกลกัน

ยุทธศาสตร์ที่ 3 ส่งเสริมการคุ้มครองและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลอย่างยั่งยืน
 โดยดำเนินการผ่าน 2 กลยุทธ์หลัก คือ 3.1) กลยุทธ์การเพิ่มศักยภาพในการคุ้มครองทรัพยากรทางทะเล ประกอบด้วย 3 โครงการ ดังนี้ โครงการที่ 1 สร้างกฎของกลุ่มให้ชาวประมงพื้นบ้านหลีกเลี่ยงการทำประมงบริเวณชายฝั่งทะเลที่เป็นเขตเพาะพันธุ์สัตว์น้ำขนาดเล็ก เช่น เขตไข่แดง เป็นต้น โครงการที่ 2 รมรงค์ป้องกันการทำประมงและการท่องเที่ยวในบริเวณที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำ เช่น แนวปะการังธรรมชาติ แนวปะการังเทียม หินเทียม บ้านปลา เป็นต้น และ โครงการที่ 3 สร้างค่านิยมในการรักษาและดูแลสัตว์ทะเลหายาก เช่น เต่าทะเล ปลาฉลามวาฬ เป็นต้น และ 3.2) กลยุทธ์ส่งเสริมการฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเล ประกอบด้วย 2 โครงการ ดังนี้ โครงการที่ 1 ส่งเสริมการเพิ่มที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำ เช่น การสร้างปะการังเทียม การสร้างบ้านปลา การทำซั้งเชือก เป็นต้น และ โครงการที่ 2 ส่งเสริมการขยายพันธุ์สัตว์น้ำทุกชนิด เช่น ปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ เพาะพันธุ์ไข่ปลาหมึก หนาครปูไข่ เป็นต้น

อภิปรายผล

จากผลการศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าหลักการพัฒนาของประเทศไทยเน้นไปที่ตัวโครงสร้างและพื้นที่ที่สำคัญ สืบเนื่องจากภาพรวมนับตั้งแต่เริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติจนถึงปัจจุบันค่อนข้างมีความสอดคล้องกับแนวความคิดที่ Rostow เสนอแนวคิดขั้นตอนการพัฒนาดังแผนพัฒนาฯ ที่จัดทำขึ้น โดยการปรับปรุงข้อดีจากแผนเดิมและเพิ่มการพัฒนาบางสิ่งเข้าไปเพียงเล็กน้อยเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

ดังแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 ในโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก ที่ได้ส่งผลให้เศรษฐกิจเกิดการขยายตัวอย่างต่อเนื่องกว่า 5 ทศวรรษ จนภาคตะวันออกเป็นภูมิภาคที่มีระดับการพัฒนาทางเศรษฐกิจสูงสุดเมื่อเปรียบเทียบกับภูมิภาคอื่นของประเทศ รวมทั้ง สังคมโครงสร้างพื้นฐาน ทรัพยากรธรรมชาติ และวิถีชีวิตของคนท้องถิ่น ที่เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากเช่นกัน เพราะเดิมภาคตะวันออกเป็นภูมิภาคเล็ก ๆ ของประเทศไทยที่ไม่ได้มีบทบาทสำคัญทางเศรษฐกิจ ประชาชนประกอบอาชีพเกษตรกรรมและประมงขนาดเล็กเพื่อการบริโภคในครัวเรือน และสร้างรายได้เสริมในการดำรงชีพแบบพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น

แต่เมื่อพิจารณาลึกลงไปในเรื่องของอาชีพของคนพื้นถิ่นถึงระดับการพัฒนาไปพร้อมกับนโยบายของภาครัฐตามผลการศึกษา ยุทธศาสตร์การดำรงชีพของชาวประมงพื้นบ้าน ภายใต้โครงการพัฒนาบริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก : กรณีศึกษา จังหวัดระยอง ในครั้งนี้ พบว่า ในระบบเศรษฐกิจของจังหวัดระยอง ณ เวลานั้น ไม่สามารถแยกขั้นตอนตามที่ Rostow เสนอไว้ได้ เพราะมีปรากฏการณ์หลายขั้นตอนอยู่ด้วยกัน เช่น ขณะที่พื้นที่ในเขตอุตสาหกรรมบริเวณอำเภอบ้านฉาง

และอำเภอเมืองมีความเจริญก้าวหน้า ทันสมัย และระบบเศรษฐกิจทะยานขึ้นไปเรียบร้อยแล้ว แต่บางส่วนของระบบเศรษฐกิจยังเป็นสังคมแบบดั้งเดิม มีความล้าหลังเนื่องจากอยู่ห่างไกลจากเขตพัฒนาอุตสาหกรรม โดยยังมีการประกอบอาชีพพื้นถิ่น ทำการประมงขนาดเล็ก และในส่วนอื่นๆ อาจกำลังทะยานขึ้น ดังนั้น ในระยะเวลาหนึ่งๆ สภาวะการณ์ทั้ง 5 ขั้นตอนของ Rostow ได้เกิดขึ้นพร้อมๆ กันในแต่ละส่วนของระบบเศรษฐกิจ โดยที่แต่ละขั้นตอนมิได้สูญสิ้นไปก่อนที่จะเกิดขึ้นตอนใหม่ขึ้น จึงทำให้สังคมเกิดช่องว่างที่แตกต่างกันมาก ส่งผลให้ต้องมีการปรับตัวเข้าหากันระหว่างความดั้งเดิมกับความเจริญที่เกิดขึ้นในบางพื้นที่ที่ส่งผลโดยรวมต่อการดำรงชีพของประชาชนในพื้นที่จังหวัดระยอง

การอภิปรายผลการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยจะทำการอภิปรายในส่วนของ “ทุน” ที่ส่งผลกระทบต่อการดำรงชีพของชาวประมงพื้นบ้านในเขตพื้นที่จังหวัดระยอง ซึ่งประกอบด้วย ทุนมนุษย์ (Human Capital), ทุนการเงิน (Financial Capital), ทุนธรรมชาติ (Natural Capital), ทุนกายภาพ (Physical Capital), ทุนสังคม (Social Capital) และทุนสถาบัน (Institution Capital) ดังที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับอาชีพประมงพื้นบ้านซึ่งเป็นอาชีพที่อยู่ในภาคการเกษตร งานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ได้นำมาทำการอภิปรายผลในครั้งนี้ส่วนใหญ่เป็นงานวิจัยในภาคการเกษตร เช่นเดียวกัน

ผลการศึกษาในครั้งนี้มีความสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่องการดำรงอยู่ของอาชีพชาวนาไทย ที่จังหวัดลพบุรี ในทุกทุน คือ ทุนมนุษย์, ทุนการเงิน, ทุนธรรมชาติ, ทุนกายภาพ, ทุนสังคม, และ ทุนสถาบัน ในเรื่องของการย้ายถิ่นของลูกหลานชาวนาไปเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรม, การเกิดขึ้นของหนี้สินเพื่อนำเงินไปลงทุนในการประกอบอาชีพ, การต้องเผชิญกับภัยธรรมชาติที่มีการเปลี่ยนแปลงไปมาก, ด้านนวัตกรรมทางการเกษตรที่ปัจจุบันมีเครื่องทุ่นแรงในการทำนาเพื่อความสะดวกและความรวดเร็วมากขึ้น, เรื่องของวิถีการดำเนินชีวิตที่กลายเป็นการผลิตเชิงพาณิชย์ไปแล้ว, รวมถึงภาครัฐมีนโยบายเพื่อดูแลและสนับสนุนชาวนาอยู่เสมอ (สุพัตรา โอทาศรี, 2554)

และสอดคล้องกับงานวิจัยเรื่องการปรับยุทธวิธีในการดำรงชีพของชาวประมงมุสลิมขนาดเล็กในภาวะขาดแคลนทรัพยากรที่ชุมชนชายทะเล ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ในด้านทรัพยากรมนุษย์ ทรัพยากรการเงิน และทรัพยากรธรรมชาติ เรื่องของการที่อาชีพประมงของชาวมุสลิมยังคงให้ความสำคัญกับแรงงานในครัวเรือนเป็นอย่างมาก, มีการออมเงินเพื่อใช้ในการลงทุนหรือการใช้จ่ายในยามฉุกเฉิน, และเป็นอาชีพที่ต้องใช้ทรัพยากรร่วมกัน แต่ไม่สอดคล้องกับทุนในด้านทรัพยากรกายภาพและทรัพยากรสังคม ในเรื่องของชาวประมงมุสลิมมีการเปลี่ยนแปลงทุนที่ดินให้กลายเป็นทุนการเงินกันค่อนข้างมาก, และบริบทสังคมของพวกเขายังคงมีความเอื้ออาทรและความผูกพันกันอยู่มาก (เชษฐา มุหะหมัด, 2554) เป็นต้น

สรุปผลได้ว่า ผลการวิจัยในครั้งนี้ที่อภิปรายเกี่ยวกับทุนเป็นหลัก ประกอบด้วย ทุนมนุษย์ (Human Capital), ทุนการเงิน (Financial Capital), ทุนธรรมชาติ (Natural Capital), ทุนกายภาพ (Physical Capital), ทุนสังคม (Social Capital) และทุนสถาบัน (Institution Capital) ซึ่งผลการศึกษาล้วนใหญ่มีความสอดคล้องกับข้อมูลจากการทบทวนวรรณกรรม

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการศึกษาในครั้งนี้

จากการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทราบถึงแนวทางการปรับตัว ปัญหา และอุปสรรคในการดำเนินชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านภายใต้ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น จึงมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1) ด้านทุนมนุษย์ ชาวประมงพื้นบ้านควรหันกลับมาตระหนักและตรวจตราร่างกาย เพื่อป้องกันและรักษาให้มีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรงอยู่เสมอ และควรพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้เดิม และการเพิ่มเติมองค์ความรู้ใหม่ให้กับตนเอง เช่น เทคโนโลยี การติดตามข่าวสารอย่างรอบด้าน เป็นต้น ฉะนั้นชาวประมงพื้นบ้านไม่ควรให้ความสำคัญเพียงการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ แต่ควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาตนเองเป็นสำคัญด้วย เพราะการพัฒนาตนเองถือเป็นการสร้างความเข้มแข็งจากภายในที่สามารถพัฒนาได้ไม่มีวันสิ้นสุด

2) ด้านทุนการเงิน อาชีพประมงพื้นบ้านถือเป็นอาชีพที่มีโอกาสในการสร้างรายได้ในระดับที่สูง แต่ทั้งนี้ ชาวประมงพื้นบ้านควรศึกษาเรื่องการบริหารจัดการการเงิน การลงทุน การวางแผนทางการเงิน และการออมเงิน ที่เป็นระบบอย่างจริงจัง เพื่อสร้างความมั่นคงในด้านการเงิน ให้เกิดขึ้นให้ได้สำหรับอาชีพประมงที่ได้ถูกตีตราเรื่องการเงินมาโดยตลอดว่าเป็นอาชีพที่ไม่สามารถคาดการณ์รายรับ ได้จึงเป็นอาชีพที่ไม่ค่อยมีความมั่นคงเท่าที่ควร ทั้งที่แท้จริงแล้ว ผู้วิจัยกลับเห็นว่าถ้าชาวประมงพื้นบ้านมีความรู้เรื่องการบริหารจัดการทางการเงินมากพอ อาชีพนี้จะสามารถสร้างความมั่นคงทางการเงินได้ตั้งจนสามารถสร้างฐานะที่ร่ำรวยได้เลย

3) ด้านทุนธรรมชาติ ซึ่งถือเป็นทรัพยากรหลักสำหรับการทำประมงพื้นบ้าน แต่จากอดีตจนถึงปัจจุบันความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรทางทะเลเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว จากทั้งภาคอุตสาหกรรม ภาคการท่องเที่ยว และภาคการประมงเอง ดังนั้น การแก้ปัญหา ผู้วิจัยจึงเห็นว่าต้องเป็นการร่วมมือกันในทุกภาคส่วนเพื่อรักษาและฟื้นฟูทรัพยากรให้กลับมา มีความอุดมสมบูรณ์ดังเดิม ซึ่งปัจจุบันถือว่ามาถูกทางแล้วที่มีการนำหลัก “ประชารัฐ” มาใช้เพื่อสร้างความร่วมมือกัน และหน่วยงานภาครัฐควรสร้างกระบวนการเรียนรู้สู่ผู้เฒ่าและทุกคนเพื่อเพิ่มความยั่งยืน

4) ด้านทุนกายภาพ ถึงแม้ทรัพยากรทางทะเลจะไม่อุดมสมบูรณ์เหมือนในอดีต แต่ยังคงสามารถทำประมงพื้นบ้านต่อไปได้ในอนาคต ทั้งนี้ ถ้ามีการควบคุมการใช้เครื่องมือการจับสัตว์น้ำได้อย่างจริงจังทั้งในภาคการประมงพาณิชย์และภาคการประมงพื้นบ้านให้ใช้เครื่องมืออย่าง

ถูกต้องตามกฎหมายและทำการประมงอยู่ในพื้นที่ทำการประมงแต่ละประเภทตามที่กฎหมายกำหนด รวมถึงหน่วยงานที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรทางทะเลร่วมกัน ให้มีการปล่อยสิ่งปฏิกูลหรือของเสียลงสู่ทะเลในค่าที่อยู่ในระดับมาตรฐานสากล

5) ด้านทุนสังคม สภาพสังคมในครัวเรือนมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างน่าเป็นห่วง เพราะมีความเป็นสังคมเมืองมากขึ้น ทั้งด้านการบริโภควัตถุดิบ การเข้าสู่การเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรมที่จะส่งผลกระทบต่อการใช้ชีวิตประจำวันของคนในอนาคต ดังนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า ครัวเรือนประมงพื้นบ้านควรใช้ความเข้มแข็งของกลุ่มผสมผสานกับความเป็นสังคมเมืองที่กำลังคืบคลานเข้ามาให้เป็นประโยชน์ โดยการดึงลูกหลานกลับมาในภาคการประมงพื้นบ้านในรูปแบบประยุกต์ เช่น การทำธุรกิจอาหารทะเลสด แช่แข็ง หรือแปรรูป การทำการท่องเที่ยวเชิงศึกษาวิถีชุมชน เป็นต้น ซึ่งควรนำเด็กรุ่นใหม่ที่มีความคิดสร้างสรรค์เข้ามาร่วมสร้างความเป็นเอกลักษณ์นิยมในอาชีพประมงพื้นบ้าน เพื่อให้เกิดความยั่งยืนในอาชีพประมงพื้นบ้าน โดยที่ครอบครัวของพวกเขายังคงอยู่ด้วยกันตามวิถีชีวิตเดิม

6) ด้านทุนสถาบัน หน่วยงานภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมให้ครัวเรือนชาวประมงพื้นบ้านได้มีการศึกษาในระดับที่สูงขึ้น หรืออาจจะเป็นการเพิ่มพูนองค์ความรู้ในรูปแบบของการจัดการอบรม การสัมมนา การศึกษาดูงาน เพื่อช่วยให้ชาวประมงพื้นบ้านสามารถปรับตัวอยู่กับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้อย่างราบรื่น อีกทั้งหน่วยงานภาครัฐควรเข้ามาดูแล รักษา และปกป้องทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลอย่างเข้มงวด ทั้งพื้นที่ที่ยังคงมีความอุดมสมบูรณ์อยู่และพื้นที่ที่ได้รับความเสียหายไปมากแล้ว โดยมีนโยบายหรือมาตรการระยะยาว และดำเนินการลงโทษต่อผู้ที่กระทำผิดกฎหมายประมงอย่างจริงจัง

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษารั้งต่อไป

สำหรับการขยายผลไปสู่การดำเนินการวิจัยครั้งต่อไปเพื่อศึกษาเพิ่มเติมหรือต่อยอดนั้น ควรมีแนวทางในการวิจัย ดังต่อไปนี้

1) ควรมีการวิจัยเรื่องการพัฒนาศักยภาพของชาวประมงพื้นบ้านในด้านเทคโนโลยีและสารสนเทศ เพื่อตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในยุคโลกาภิวัตน์ โดยมีการปรับใช้เทคโนโลยีเข้ากับภาคประมงพื้นบ้านเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มและยกระดับสินค้าประมงไปสู่ตลาดสากล

2) ควรมีการวิจัยเกี่ยวกับบทบาทของผู้หญิงในการประมงพื้นบ้าน อาจจะเป็นเรื่องของการบริหารจัดการการเงินในครัวเรือน การแปรรูปอาหาร การตลาด และการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการงานของกลุ่มในฐานะภรรยาของชาวประมงพื้นบ้าน

3) ควรมีการวิจัยในลักษณะเชิงปฏิบัติ (Action Research) กับกลุ่มตัวอย่างที่มีความเฉพาะเจาะจง ในการนำยุทธศาสตร์จากผลงานวิจัยนี้ไปสู่การทดลองปฏิบัติจริง ถ้าผลการศึกษา

ออกมาในเชิงบวก อาจพัฒนาเป็นในลักษณะของโครงการนำร่อง เพื่อให้เกิดผลในเชิงรูปธรรมที่จะนำไปสู่การทำประมงพื้นบ้านที่มีประสิทธิภาพในอนาคต

รายการอ้างอิง

- กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2552). “ความเป็นมาของประมงทะเลไทย” แผนแม่บทการจัดการประมงไทย (พ.ศ.2552-2561). วันที่ค้นข้อมูล 3 พฤศจิกายน 2559, เข้าถึงได้จาก www.platalay.com/about/about01.php
- เชษฐา มุหะหมัด (2554). การปรับยุทธวิธีในการดำรงชีพของชาวประมงมุสลิมขนาดเล็กในภาวะขาดแคลนทรัพยากร: กรณีศึกษาชุมชนชายทะเล ตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาพัฒนามนุษย์และสังคม, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- ปัญญา สมบูรณ์ และคณะ (2553). การเปรียบเทียบการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรชาวสวนยางระหว่างครัวเรือนที่ผลิตยางแผ่นดิบและครัวเรือนที่ผลิตน้ำยางสด: กรณีศึกษาในตำบลนาหมอนบุญ อำเภอจุฬาภรณ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช. คณะทรัพยากรธรรมชาติ, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- เรื่องวิทย์ เกษสุวรรณ. (2550). ผลกระทบจากกองทุนหมู่บ้านในทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองต่อประชาชนในประเทศไทย. รายงานการวิจัย. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา.
- สุพัตรา โอทาศรี. (2554). การดำรงอยู่ของอาชีพชาวนาไทย : กรณีศึกษาชาวนาจังหวัดลพบุรี. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. สำนักนายกรัฐมนตรี (2539). *สรุปสาระสำคัญและผลการพัฒนาตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4* (พ.ศ.2520-2524). วันที่ค้นข้อมูล 4 เมษายน 2560, เข้าถึงได้จาก www.ryt9.com/s/nesd/173493
- สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดระยอง. (2558). *ชมรมประมงเรือเล็กจังหวัดระยอง*. วันที่ค้นข้อมูล 3 มกราคม 2560, เข้าถึงได้จาก www.sawasdee.bu.ac.th/env/boats.htm
- สำนักงานประมงจังหวัดระยอง. (2559). *ข้อมูลจำนวนชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดระยอง*. ระยอง: สำนักงานประมงจังหวัดระยอง..
- Department for International Development. (1999). *Sustainable livelihoods guidance Sheets*. London: DFID.